

กระบวนการนโยบายสาธารณะ (Public Policy Process)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

กระบวนการนโยบายสาธารณะ (Public Policy Process)

โดย
ออกแบบปกและรูปเล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓
พิมพ์ที่
ISBN. 974-92338-4-0

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
มจร. แวนทอจ สตูดิโอ
มีฤหายน ๒๕๕๒ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
บริษัท บียอนด์ พับลิชซิ่ง จำกัด

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้รับอนุญาตจาก

มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ(มสช.) ๑๑๖๘ ซอยพรสิทธิ์อิน ๒๒
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.)

ชั้น ๒ อาคาร ๘๘/๓๗ ทิวาามนท์ ๑๔

ตำบลลาดยาววัง อ่างทองเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๕๐ ๒๓๐๔ โทรสาร ๐ ๒๕๕๐ ๒๓๑๑

เว็บไซต์ : www.nationalhealth.or.th

สารบัญ

บทพรรณนา	๑
ประเทศไทยเป็นศรีนครพร่องนัยบายอย่างรุนแรง	๕
สังคมซับซ้อนแต่สมองเรียบ	๑๙
นัยบายสาธารณะที่ดี	๑๑
การเคลื่อนไหวกระบวนการสาธารณะอย่างกว้างขวางและเป็นกลาง	๑๓
การมีส่วนร่วมเสนอประเด็นนัยบายสาธารณะอย่างกว้างขวาง	๑๖
การวิจัยนัยบายสาธารณะ	๑๙
เวทีนัยบายสาธารณะ	๒๑
การเริ่มต้น ภาคี จุดประกายความคิด	๒๓
ปัจจัยสัมฤทธิ์	๒๔

● ในอุดมคติ

กระบวนการนโยบายสาธารณะควรประกอบด้วยยุคศต ๓ ประการ คือ

- ๑ เป็นกระบวนการทางปัญญา ใช้หลักฐานข้อเท็จจริงที่ผ่านการวิเคราะห์สังเคราะห์มาอย่างดี จนเป็น “ ความรู้ ” ที่เรียกว่า เป็นการสร้างนโยบายที่อยู่บนฐานของความรู้ (knowledge -based policy formulation)
- ๒ เป็นกระบวนการทางสังคม นโยบายกระทบสังคมทั้งหมดอย่างรุนแรง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือสังคมควรเข้ามามีบทบาทร่วมเรียนรู้ ร่วมกำหนดนโยบาย เป็นกระบวนการเปิดเผยโปร่งใสและเป็นไปตามรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย
- ๓ กระบวนการทางศีลธรรม กระบวนการนโยบายสาธารณะควรมีอุดมคติเพื่อความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของคนทั้งหมด ไม่แบ่งเร้นเพื่อประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะกลุ่ม

● ในความเป็นจริง

นโยบายสาธารณะมักประกอบด้วยอวกาศ ๓ ประการ คือ

- ๑ **ขาดฐานความรู้** เกิดจากการคิดเอาเอง การมีผลประโยชน์แฝงเร้น จากความคิดชั่วแล่นที่ขาดข้อมูลหลักฐานและผ่านวิจารณ์ญาณ มาอย่างดี
- ๒ **ขาดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง** บางทีคนไม่กี่คนหรือคนคนเดียวกำหนดนโยบาย โดยปราศจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างกว้างขวาง แต่คนทั้งประเทศได้รับผลเสีย
- ๓ **ขาดศีลธรรม** คือขาดอุดมคติเพื่อความถูกต้องดีงามและประโยชน์ของคนทั้งหมด แต่เพื่อประโยชน์แฝงเร้นของคนบางคนหรือบางกลุ่ม

นโยบายอันประกอบด้วยอวกาศ ๓ ประการนี้ บางทีเรียกกันว่า “คอร์รัปชันเชิงนโยบาย” คอร์รัปชันเชิงนโยบายมีผลเสียหายร้ายแรง ต่อประเทศชาติ

● ตัวอย่างความเสียหายจากนโยบายที่เป็นอกุศล

๑. ในประวัติศาสตร์ มีเป็นอันมากที่ผู้นำคนเดียวตัดสินใจนำประเทศเข้าสู่สงครามเพื่อสนองกิเลสตนแต่นำไปสู่ความพินาศย่อยยับของชีวิตของผู้คนเป็นแสนๆ หรือเป็นล้านคน

๒. ในสงครามเวียดนาม ที่ทหารอเมริกันตายไปประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน คนเวียดนามตายไปกว่า ๒ ล้านคน และความพินาศอื่นๆ มีคนเพียงไม่กี่คนที่ตัดสินใจนำสหรัฐอเมริกาเข้าสู่สงคราม คือประธานาธิบดีเคนเนดี รัฐมนตรีกลาโหมแมคคานามารา นายแมคเจอร์จันตี และผู้ช่วยอีกไม่กี่คน คนเหล่านี้ก็ดูเป็นคนดีๆ ทั้งสิ้น คนดีแต่ถ้านโยบายไม่ดีก็เกิดความพินาศสุดศอหด

๓. ในประเทศไทย การวิจัยนโยบายน่าจะเปิดเผยให้ทราบว่า มีนโยบายที่เป็นอกุศลอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง ในที่นี้จะขอยกนโยบายขนส่งมาให้ดูอย่างเดียว

ประเทศไทยเลือกนโยบายขนส่งสินค้าโดยรถสิบล้อเป็นหลัก แทนที่จะขนส่งโดยทางรถไฟและเรือกลไฟ นโยบายอย่างนี้นำไปสู่สิ่งที่ตามมาเป็นลำดับคือต้องสร้างทางหลวงเต็มประเทศซึ่งราคาแพงมาก ต้องซื้อรถสิบล้อจำนวนมาก

วึ่งกระท่อมทั้งประเทศ หมดค่าน้ำมันมหาศาล การขนส่งแบบนี้แพงกว่าขนส่ง
โดยรถไฟและเรือกลไฟมาก ชาวนาแทนที่จะได้รับส่วนแบ่งมากกว่านี้ ประชาชน
ควรจะได้บริโภคสินค้าราคาถูกกว่านี้ ผลประโยชน์มหาศาลกลับไปตกอยู่กับ
ต่างชาติที่ขายรถยนต์และขายน้ำมัน กับคนไทยจำนวนน้อยที่ได้ประโยชน์จาก
นโยบายเช่นนี้ และการใช้เชื้อเพลิงมหาศาลสำหรับรถสิบล้อที่วึ่งกระท่อม
ทั้งประเทศ เมื่อน้ำมันขึ้นราคาก่อให้เกิดวิกฤตพลังงาน และวิกฤตเศรษฐกิจ
อย่างไม่มีทางออก

ยกตัวอย่างเพียงเล็กน้อย เพื่อแสดงให้เห็นความเสียหายใหญ่หลวงจาก
นโยบายที่ผิด

การวิจัยประวัติศาสตร์นโยบาย ว่านโยบายอะไร เกิดขึ้นอย่างไร โดยใคร
และผลกระทบของนโยบาย แล้วนำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน น่าจะเป็นบทเรียน
ที่สำคัญของมนุษยชาติ

ประเทศไทยเป็นโรคพร่องนโยบายอย่างรุนแรง

ประเทศไทยขาดความถูกต้องเรื่องนโยบายอย่างรุนแรง ซึ่งมีผลทางลบอย่างมหาศาล จะกล่าวถึงสาเหตุของโรคพร่องนโยบาย ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

๑ ขาดการคิดเชิงนโยบายของฝ่ายวิชาการ

ฝ่ายวิชาการคุ้นเคยแต่การคิดเชิงเทคนิคแต่ขาดการตั้งคำถามเชิงนโยบาย เช่นว่า ทำอย่างไรเรื่องที่เรารู้ว่าดีจะเกิดขึ้นเต็มประเทศ การวิจัยนโยบายหรือการสังเคราะห์นโยบายมีน้อยมากในมหาวิทยาลัยอาจเป็นเพราะสาเหตุใหญ่ๆ ๒ ประการ คือ

- ๑.๑ มหาวิทยาลัยแบ่งเป็นสาขาแยกย่อย นักวิชาการรู้เฉพาะสาขาแยกย่อย การจะทำนโยบายได้ต้อง “เห็นช้างทั้งตัว”
- ๑.๒ มหาวิทยาลัยเน้นการสอนมากกว่าการวิจัย

การที่มหาวิทยาลัยไม่ทำงานวิชาการเชิงนโยบาย ทำให้ประเทศเป็นโรคพร่องนโยบายอย่างรุนแรง การส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยทั้งหมดเข้ามาทำงานวิชาการเชิงนโยบาย มีความสำคัญยิ่งนักต่อความเข้มแข็งของประเทศ

๒ องค์กรนโยบายกำนโยบายไม่เป็น

- องค์กรนโยบายต่างๆ มักจะทำงานนโยบายไม่เป็น แต่ชอบไป “ล้วงลูก” ในการปฏิบัติ ทำให้สับสน ขัดแย้ง ไม่ได้งานใหญ่ๆ ที่ควรได้
- องค์กรนโยบายมีต่างๆ กัน เช่น คณะกรรมการนโยบาย คณะกรรมการอำนวยการ สภามหาวิทยาลัย กรม กระทรวง
- นโยบายเป็นเรื่องข้ามกระทรวง แต่กระทรวงมักทำนโยบายข้ามกระทรวงไม่เป็น มักเน้นทำงานด้วยตนเองเป็นกรมๆ ภาพที่เห็นบ่อยๆ คือ รัฐมนตรีไปแบ่งกันคุมกรม ที่จริงกรมควรเป็นองค์กรนโยบายแห่งชาติในเรื่องนั้นๆ แต่กรมก็มักอยู่กับตัวเองและทำงานได้น้อย

การทำนโยบายไม่เป็นก็เพราะนโยบายเป็นเรื่องที่ต้องใช้ปัญญาแต่หน่วยงานของเราคุ้นเคยกับการใช้อำนาจมากกว่าใช้ปัญญา เรียกว่าขาดทั้งวัฒนธรรมนโยบายและความสามารถเชิงนโยบาย การทำให้องค์กรนโยบายทำนโยบายเป็น เป็นระเบียบวาระของชาติที่สำคัญยิ่ง

๓ นโยบายที่เป็นหอกุศ ๓ ประการ

ดังกล่าวในตอน ๑ กล่าวคือนโยบายที่คิดขึ้นโดยคนส่วนน้อยไม่ได้ใช้ฐานความรู้ และมีผลประโยชน์แฝงเร้นเฉพาะตนเฉพาะกลุ่ม ซึ่งบางที่เรียกกันว่า “คอร์รัปชั่นเชิงนโยบาย” เกิดความเสียหายใหญ่หลวงต่อสาธารณะ

๔ ระบบการศึกษาที่อยู่นอกสังคม

ระบบการศึกษาของเราทั้งระบบเป็นระบบที่อยู่นอกสังคม คือไม่รู้ร้อนรู้หนาวกับสังคม ไม่รวมทุกข์ร่วมสุขกับสังคม ไม่รวมแก้ปัญหาสังคมเพราะเป็นการศึกษาที่เอา “วิชา” ในตำราเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาความเป็นจริงของสังคมเป็นตัวตั้ง จึงอ่อนแอทางปัญญา เพราะเท่ากับสังคมขาดระบบประสาทและสมอง

ร่างกายของเรามีระบบประสาทที่รับรู้ความเป็นจริงทั้งจากภายในร่างกายและภายนอกร่างกาย แล้วส่งไปวิเคราะห์สังเคราะห์ที่สมองให้เข้าใจสถานการณ์ลึกซึ้ง เพื่อนำไปสู่การ “ตัดสินใจเชิงนโยบาย” ว่าจะทำหรือไม่ทำอะไร

สังคมไทยซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่เราไม่มีระบบประสาทและสมองที่รับรู้ความจริง แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์สู่การตัดสินใจเชิงนโยบาย ระบบการศึกษาของเราไม่เป็นระบบประสาทและสมองให้สังคม เราจึงอ่อนแอทางปัญญาเชิงนโยบายยิ่งนัก

๕ เป็นประดุกประเทศเครื่องหลุดออกจากกันเป็นส่วนๆ

ประเทศไทยเหมือนประเทศที่เครื่องหลุดออกจากกันเป็นส่วนๆ จึงทำอะไรไม่ค่อยสำเร็จ การจะทำอะไรให้สำเร็จต้องมีความเป็นเอกภาพระหว่าง

- ปรัชญา (หรือปัญญา)
- นโยบาย
- แผน
- ยุทธศาสตร์
- การปฏิบัติ
- การสนับสนุนการปฏิบัติ

องค์ประกอบเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่คนละทางสองทาง
ไม่เข้ามาเชื่อมโยงกันเป็นเอกภาพ นี่ก็ถือเป็นโรคด้วยอีกอย่างหนึ่ง

ถ้าเข้าใจสาเหตุทั้ง ๕ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าประเทศไทยเป็นโรค
พร่องนโยบายอย่างรุนแรง ซึ่งส่งผลเสียเหลือคณานับ และเป็นต้นเหตุสำคัญ
ของวิกฤตการณ์ต่างๆ

สังคมซับซ้อนแต่สมองเรียบง่าย

คู่มือเล่มตัวใหญ่ที่สุดในสังคมไทย คือสังคมปัจจุบันนั้นสลับซับซ้อน (complex) อย่างยิ่ง แต่สมองคนไทยนั้น simple หรือเรียบง่ายเพราะเราไม่ชอบอ่านไม่ชอบคิด จึงไม่เข้าใจอะไรที่ซับซ้อน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเราอยู่ในดินแดนที่อุดมสมบูรณ์และมีภัยธรรมชาติน้อย จึงไม่ต้องตื่นตัวคิดมาก และเราอยู่ในเขตร้อนทำให้ต้องใช้ชีวิตนอกบ้าน ทำให้เรามีวัฒนธรรมพูดมากกว่าวัฒนธรรมเขียนและอ่าน

ในครั้งโบราณที่มีคนน้อยแต่ทรัพยากรมาก การไม่ต้องขวนขวายมาก ไม่อ่าน ไม่คิด ก็อาจจะไม่เป็นไร แต่สมัยนี้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไป ผู้คนมากขึ้น ทรัพยากรร่อยหรอลง มีการแย่งชิงในรูปต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ผ่านกลไกต่างๆ ที่ซับซ้อนซ่อนเงื่อนยากต่อการเข้าใจ เราจะยังคงมีสมองเรียบง่ายต่อไปโดยไม่เข้าใจความซับซ้อนของสังคมปัจจุบัน ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ก็จะถูกกัดกร่อนมากขึ้น

เรื่องที่ซับซ้อนและยากถ้าไม่อ่านจะไม่เข้าใจ การฟังอย่างเดียวหรือดูข่าวโทรทัศน์อย่างเดียวไม่สามารถทำให้เข้าใจเรื่องที่ซับซ้อนได้ ต้องอาศัยการอ่านไปอ่านมาทบทวนและคิด แต่เราก็ไม่มีวัฒนธรรมในการอ่าน ต่อประชากร ๖๓ ล้านคน หนังสือดีจริงๆ จะขายได้ประมาณ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ เล่ม เท่านั้น! ตัวเลขนี้จะบอกสถานการณ์การอ่านที่น่าตกใจ การจะทำให้เกิดวัฒนธรรมการอ่านเป็นเรื่องยากอย่างหนึ่ง แต่ก็ต้องทำให้ได้

การรับรู้ความจริงจากประสบการณ์หรือเท่าที่สัมผัสอาจหลอกเราได้

เช่น เราเห็นแผ่นดิน เราต้องสรุปว่าโลกแบน แต่จากข้อมูลอื่นๆ ที่ผ่านการวิเคราะห์สังเคราะห์ทำให้เกิด “ความรู้” ว่า จริงๆ แล้วโลกกลมการรับรู้ความจริงมีความจำเป็น แต่ไม่พอ ต้องมีการหาข้อมูลอื่นๆ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้รู้ความจริงที่ลึกซึ้ง

การรับรู้ความจริง การหาข้อมูลอื่นๆ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้รู้หรือเป็นความรู้ ให้รู้ความจริงที่ลึกซึ้ง นี้เรียกว่าการวิจัยสร้างความรู้ใหม่ ความรู้ใหม่คือรู้ลึกและรู้จริงกว่าเท่าที่รับรู้

การศึกษาของเราเกือบทั้งหมดเน้นที่การท่องความรู้เก่า เกือบไม่มีการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่เลย เราจึงรู้อะไรเพียงผิวเผิน คาดเดาว่าเป็นอย่างนั้นมั่งอย่างนี้มั่ง (มีคนเรียกว่าเป็น “วัฒนธรรมมังคาสตรนิยม”) ไม่รู้อะไรจริง ไม่รู้อะไรลึก

การมีสมองเรียบ ไม่รู้อะไรจริง ไม่รู้อะไรลึก เป็นอันตรายยิ่งนัก เพราะจะถูกหลอกได้ง่าย ด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ ด้วยการสร้างภาพ ให้ตกเข้าไปอยู่ในโมหภูมิ เกิดความยากจน การหมดศักดิ์ศรี เข้าใจผิด เกิดความขัดแย้ง และเกิดความรุนแรงได้ง่าย ในสภาพอย่างนี้ความรุนแรงเป็นเรื่องหนีไม่พ้นนี่เป็นกรรมร่วมของสังคม

การที่สังคมไทยจะต้องปรับเปลี่ยนเป็นสังคมที่รู้จริงและรู้ลึก เป็นภาระที่ยากลำบากแต่ก็ต้องทำ กระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วมควรจะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการ “เปิดพื้นที่ทางสังคม เปิดพื้นที่ทางปัญญาอย่างกว้างขวาง” โดยส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งโจทย์ ในการทำการวิจัยในการนำผลการวิจัยมาเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างและการใช้นโยบายสาธารณะที่ดี เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม

นโยบายสาธารณะที่ดี

นโยบายสาธารณะที่ดี (healthy public policies) คือนโยบายสาธารณะที่นำไปสู่ความถูกต้องเป็นธรรม และประโยชน์สุขของมหาชน

ในพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” อาจเรียกว่าเป็นทิศทางของประเทศที่ใหญ่ที่สุด ที่ควรจะถูกถอดมาเป็นนโยบายสาธารณะที่ดี และมีกระบวนการที่จะทำให้เกิดขึ้น

โดยที่พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชาติ คนในชาติทั้งหมด ควรจะต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะให้แผ่นดินนี้มีธรรมหรือความถูกต้อง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนทั้งหมด เราไม่สามารถเบี่ยงเบนไปจากนี้ได้เลย เช่นว่า แผ่นดินจะครองด้วยธรรม เพื่อประโยชน์สุขเฉพาะตัวหรือเฉพาะกลุ่ม ไม่ใช่ประโยชน์สุขของมหาชนทั้งหมด เพื่อให้เป็นไปตามพระบรมราชโองการ คนไทยทั้งชาติจะต้องช่วยกันดูแลไม่ให้แผ่นดินถูกครองด้วยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของคนบางกลุ่มบางเหล่า

แต่ในสังคมปัจจุบันที่ซับซ้อน “ความถูกต้องเป็นธรรม” และ “ประโยชน์สุข” ก็ซับซ้อนและตีความต่างๆ กัน ไม่ตรงไปตรงมาเหมือนเมื่อครั้งพระนเรศวรหรือพระเจ้าตากสิน การใช้ “ความเห็น” ถัดกัน หรือการลงมติด้วยเสียงข้างมาก ไม่ได้เป็นประกันว่าจะมี “ความถูกต้องเป็นธรรม” หรือ “เป็นประโยชน์สุขของมหาชน”

จำเป็นต้องมีการวิจัยสร้างความรู้ว่ามี “ความถูกต้องเป็นธรรม” และเป็น “ประโยชน์สุขของมหาชน” หรือไม่ มากน้อยเพียงใด ความรู้ที่ได้จากการวิจัย อันประกอบด้วยข้อมูลหลักฐานและวิธีการวิเคราะห์สังเคราะห์ที่เชื่อถือได้ โปร่งใส เป็นสาธารณะที่ให้ใครๆ เข้ามาดูและพิสูจน์ได้ สามารถนำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดความเห็นพ้องได้

“การวิจัยนโยบาย” หรือ “การสังเคราะห์นโยบาย” อย่างมีคุณภาพ จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องทำกันให้มาก เพื่อเป็นเครื่องมือเคลื่อนสังคมไปให้ “แผ่นดินมีธรรมครอง” และเป็นไป “เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” เนื่องจากนักวิจัยเก่งๆ มีน้อย และนักวิจัยนโยบายยิ่งมีน้อย จึงจำเป็นต้องส่งเสริมการสร้างนักวิจัยนโยบายให้มากโดยเร่งด่วน

กระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม (Participatory Public Policy Process = PPPP = P⁴) นี้ ถ้าทำให้ดีและกว้างขวาง จะเป็นกระบวนการทางปัญญา กระบวนการทางสังคม และกระบวนการทางศีลธรรม เพื่อตอบสนองพระปฐมบรมราชโองการ ให้แผ่นดินนี้มีธรรมครอง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม

การเคลื่อนไหวกระบวนการสาธารณะ อย่างกว้างขวางและเป็นสากล

กระบวนการนโยบายสาธารณะ ไม่ควรจะรวบรัดให้ได้ข้อเสนอเพื่อเสนอต่อผู้มีอำนาจ แต่ควรจะเน้นที่การมีส่วนร่วมเรียนรู้ของทุกฝ่ายอย่างกว้างขวาง จนเกิดเป็นความเข้าใจของสังคม (social understanding) เป็นคุณค่าของสังคม (social value) เป็นการปฏิบัติโดยสังคม (social practice) ส่วนข้อเสนอก็เป็นผลพลอยได้อย่างหนึ่ง

“ความเข้าใจ - คุณค่า - การปฏิบัติ” โดยสังคมจนเป็นปรกติวิสัย คือ การปรับเปลี่ยนตัวเองทางสังคม (social transformation) ซึ่งเท่ากับการได้ผลของนโยบายสาธารณะไปแล้ว การรวบรัดทำข้อเสนอ เสนอกับฝ่ายการเมืองก็ไม่แน่ว่าฝ่ายการเมืองจะเข้าใจ เห็นคุณค่า และปฏิบัติ แต่ฝ่ายการเมืองก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นภาคีแห่งการเรียนรู้ร่วมกันด้วย และเมื่อสังคม “เข้าใจ - เห็นคุณค่า - ปฏิบัติ” นั่นก็หมายถึงฝ่ายการเมืองก็ “เข้าใจ - เห็นคุณค่า - ปฏิบัติ” ด้วย เมื่อทุกฝ่ายปฏิบัติจนเป็นปรกติวิสัยก็กลายเป็นวัฒนธรรม

กระบวนการนโยบายสาธารณะ เน้นที่การเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นกลาง โดยไม่เข้าไปสู่การเป็นปฏิปักษ์ การจ้องทำลาย หรือการเอาชนะคะคานกัน ด้วยทสิมานะ เพราะจะทำให้มีการเรียนรู้น้อย

การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Interactive learning through action) คือหัวใจของความสำเร็จในเรื่องต่างๆ แต่เรามักเรียนรู้ร่วมกันไม่เป็น เพราะติดอยู่ในอารมณ์ความรู้สึกและทสิมานะต่างๆ จึงขาดความสุขและความ

สร้างสรรค์ไปอย่างน่าเสียดาย จึงควรถือเป็นโอกาสที่จะทำความเข้าใจและ
พัฒนาทักษะในการเรียนรู้ร่วมกัน

ในต่างประเทศได้มีการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
จนเกิดวิธีการต่างๆ ซึ่งได้ผลอย่างน่าอัศจรรย์ เช่น AIC, Dialogue, การจัดการ
ความรู้ (knowledge management) สำหรับ AIC ได้มีการใช้กันในประเทศไทย
มาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว แต่ยังขาดความเป็นสถาบันที่ทำงานอย่างเป็นระบบ

Dialogue ที่มีผู้ให้ชื่อว่า **สุนทรียสนทนา** นั้น เป็นเทคนิคที่ทำให้เกิด
พลังสร้างสรรค์อย่างมหาศาล และเกิด**ปัญญา**ร่วม (collective wisdom)

การจัดการความรู้ หมายถึงการเคารพและเห็นคุณค่าของความรู้ที่มีอยู่
ในตัวคนแต่ละคน แล้วจัดการให้มีการนำเอาความรู้ในตัวคนมาแลกเปลี่ยน
เรียนรู้กัน ความรู้ในตัวคนแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน เมื่อสิ่งที่ไม่เหมือนกันมา
เจอกันจะเกิด**นวัตกรรมทางปัญญา**ขึ้น โลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นวัตกรรม
ทางปัญญาจึงเป็นความจำเป็น

เรื่องการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันคงจะมีวิธีอื่นๆ อีกมาก สิ่งที่มี
ร่วมกันในทุกวิธีคือการลดอัตตา (ego) ในตัวตนของตนลง เปิดให้มีการรับรู้ใหม่
เรียนรู้ใหม่ร่วมกันได้ กระบวนการนี้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนตัวเอง (personal
transformation) อันทำให้เกิดความสุขและความสร้างสรรค์อย่างยิ่งใหญ่ ควร
จะมีการส่งเสริมการสร้างสถาบันผู้เชี่ยวชาญการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันอย่าง
จริงจัง และในกระบวนการนโยบายสาธารณะนี้ ต้องการผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว
เข้ามาส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมาก เพื่อให้กระบวนการนโยบาย
สาธารณะเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมทางสาธารณะอย่างกว้างขวาง

"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม"

พระปฐมบรมราชโองการ

๖

การมีส่วนร่วมเสนอประเด็น นโยบายสาธารณะอย่างกว้างขวาง

ไม่ควรรวบรัดกำหนดประเด็นนโยบายสาธารณะโดย “ผู้รู้” ไม่กี่คนเท่านั้น แต่ควรให้เกิดการมีส่วนร่วมเสนอประเด็นนโยบายจากฝ่ายต่างๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้เป็นกระบวนการสาธารณะ เพราะเมื่อเป็นกระบวนการสาธารณะแล้ว จะเกิดความกระตือรือร้นจากฝ่ายต่างๆ และกระบวนการสาธารณะจะทำให้งานวิชาการลงตัว และถูกนำไปใช้ได้ง่ายขึ้น

ฝ่ายต่างๆ ควรจะมีอย่างน้อย ๘ ฝ่าย คือ

๑. ประชาชน / องค์กรพัฒนาเอกชน
 ๒. สื่อมวลชน
 ๓. นักวิชาการ / มหาวิทยาลัย
 ๔. องค์กรสนับสนุนการวิจัยนโยบาย เช่น สภาวิจัย สกว. สวรส. สสส. สปสช. มสช.
 ๕. ภาคธุรกิจเอกชน
 ๖. องค์กรทำงานนโยบาย เช่น กระทรวงต่างๆ
 ๗. ฝ่ายการเมือง เช่น รัฐบาล รัฐสภา
 ๘. ผู้แทนองค์กรอิสระเช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- อาจจะมีฝ่ายอื่นๆ อีก

ประชาชน เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายสาธารณะมากที่สุด จึงเปรียบประดุจระบบประสาทของสังคมที่รับความรู้สึกเจ็บปวด เย็นร้อนอ่อนแอแข็ง จึงควรเป็นผู้บอกปัญหาและความต้องการได้ดีที่สุด ประชาชนอาจใช้ภาษา นโยบายหรือภาษาวิชาการไม่เป็น เป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่จะต้องนำประเด็นปัญหาและข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นประเด็นทางนโยบาย

ประชาชนอาจเป็นประชาชนในพื้นที่หรือกลุ่มเฉพาะ เช่น คนพิการ คนในสลัม ฯลฯ ขณะนี้มีเครือข่ายและเวทีภาคประชาชนมากพอสมควรที่จะประสานงานให้มีการทำข้อเสนอสมัชชาสุขภาพจังหวัดในทุกจังหวัดที่เคยประชุมกัน และมีตัวแทนเข้าไปประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ เป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมในเวทีนโยบายสาธารณะของประชาชน

สื่อมวลชน เป็นสถานีกลางที่เชื่อมความรู้สึกนึกคิดของสังคม เป็นเสมือนระบบประสาทรับรู้ทางสังคม สื่อมวลชนจึงต้องเป็นภาคีที่สำคัญของกระบวนการนโยบายสาธารณะ สื่อมวลชนอาจมีข้อเสนอประเด็นนโยบายสาธารณะของตัวเอง และรวบรวมข้อคิดเห็นจากประชาชน เช่น หนังสือพิมพ์ ฉบับต่างๆ อาจเปิดรับข้อเสนอจากประชาชน โดยองค์กรควรถือสภากาารหนังสือพิมพ์แห่งชาติและสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย เป็นภาคีที่สำคัญ

องค์กรสนับสนุนการวิจัยนโยบาย อาจมีโครงการวิจัยนโยบายที่ทำเสร็จแล้ว หรือกำลังจะทำ หรือมีผลการวิจัยที่สามารถเอามาสังเคราะห์เป็นนโยบายสาธารณะได้ หรือมีประเด็นทางนโยบายที่อยากให้อำนาจ การวิจัยและการวิจัยนโยบายที่มีอยู่แล้ว ควรสำรวจว่ามีการวิจัยอะไรที่มีอยู่แล้ว ซึ่งอาจนำมาสังเคราะห์เป็นนโยบาย หรือมีการวิจัยนโยบายอะไรที่มีผู้ทำไว้แล้วบ้าง

เหล่านี้จะทำให้ลดการต้องทำงานซ้ำซ้อนและย่นระยะเวลาการวิจัยนโยบาย
สาธารณะ

ประเด็นนโยบายจากรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
ไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มีเรื่องเกี่ยวกับทิศทางนโยบายการพัฒนาประเทศอยู่มาก
ควรจะศึกษาและกลั่นเอาประเด็นนโยบายที่จะต้องเอามาวิจัยเพิ่มเติม

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทและ
พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ
มีเรื่องดีๆ ที่เป็นทิศทางนโยบายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ควรศึกษา
และนำมาเข้าสู่กระบวนการนโยบายสาธารณะ ถ้าขอความสนับสนุนจากร
ราชเลขาธิการได้ก็จะเป็นคุณอย่างยิ่ง

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตัวอย่างของทางที่จะได้มาซึ่งประเด็นทางนโยบาย
สาธารณะ คงจะมีทางอื่นๆ อีก การเสนอประเด็นอาจทำผ่านสื่อหรือโดยการ
จัดประชุม

จากประเด็นทางนโยบายที่มีการเสนอและรวบรวม ควรมีผู้ชำนาญเชิง
นโยบายมาสังเคราะห์ ให้ได้เป็นประเด็นเชิงนโยบายที่คมชัด มีเส้นที่ดึงดูด
ความสนใจ แล้วตีพิมพ์รายการประเด็นนโยบายสาธารณะเผยแพร่อย่างกว้างขวาง
รายการประเด็นนโยบายสาธารณะจะไปกระตุ้นความสนใจให้มีการพูดคุยขบคิด
กันอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดการวิจัยโดยอิสระ การสนับสนุนการวิจัยนโยบาย
และสู่เวทีนโยบายสาธารณะ

การวิจัยนโยบายสาธารณะ

มหาวิทยาลัยมีการวิจัยนโยบายสาธารณะน้อยมาก จำเป็นต้องมีการส่งเสริมให้เข้มแข็งอย่างค่อนข้างเร่งด่วน สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) ควรต้องถือเป็นนโยบายที่จะให้มหาวิทยาลัยต่างๆ พัฒนาสมรรถนะในการวิจัยนโยบาย

โครงการนโยบายสาธารณะควรจะร่วมกับองค์กรอื่นที่สนับสนุนการวิจัยนโยบายสาธารณะ เช่น สภาวิจัย สกว. สวรส. สสส. สปสช. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) ร่วมกับ สกอ. สนับสนุนให้มหาวิทยาลัยต่างๆ มีส่วนร่วมในการตั้งโจทย์ไปจนถึงทำการวิจัยนโยบาย และมีส่วนร่วมในเวทีนโยบายสาธารณะซึ่งจะได้กล่าวในข้อถัดไป

มหาวิทยาลัยต้องรีบสร้างนักวิจัยนโยบายโดยรวดเร็ว และวิจัยประเด็นนโยบายตามที่รวบรวมมาดังกล่าวในข้อ ๖ ทั้งนี้ต้องผ่านกระบวนการจัดอันดับความสำคัญ การวิจัยนโยบายไม่ควรเป็นเรื่องของนักวิจัย ๒-๓ คนในมหาวิทยาลัย แต่มหาวิทยาลัยควรเข้าไปทำงานวิจัยนโยบายเชิงสถาบัน แต่ละมหาวิทยาลัยควรมีโครงการวิจัยนโยบายขนาดใหญ่ ซึ่งทำอย่างต่อเนื่อง และในโครงการเช่นนี้ สามารถผลิตมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตได้จำนวนมาก นักศึกษาปริญญาโทปริญญาเอกในมหาวิทยาลัยต่างๆ มิใช่ไม่น้อย แต่ถ้าวิจัยสะเปะสะปะโดยไม่มี theme ใหญ่ที่ทำอย่างต่อเนื่อง ก็ไม่เป็นพลังให้ประเทศเท่าที่ควร แต่ถ้ามหาวิทยาลัยมี theme การวิจัยใหญ่ที่ทำอย่างต่อเนื่อง และ

เชื่อมโยงกับบัณฑิตศึกษา นักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอกรุ่นแล้วรุ่นเล่า จะได้ทำการวิจัยที่มีความหมาย ผลการวิจัยถูกนำไปใช้เพราะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนโยบายสาธารณะ และมหาวิทยาลัยจะผลิตนักวิจัยนโยบายที่เก่งๆ ขึ้นมาได้จำนวนมาก

มหาวิทยาลัยใดที่พร้อมอาจตั้ง “สถาบันวิจัยนโยบายและยุทธศาสตร์” เพื่อให้สามารถทำงานวิจัยเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นเพราะเป็นที่ต้องการมาก หากมหาวิทยาลัยทำการวิจัยนโยบายอย่างเป็นเอกเทศอาจทำได้ยากและไม่นำไปสู่ผลสำเร็จ แต่ถ้ามหาวิทยาลัยทำงานเชื่อมโยงกับกระบวนการนโยบายสาธารณะ ตามที่กล่าวในข้อต่างๆ ข้างต้นและข้อถัดไป ก็จะทำให้ง่ายขึ้น เพราะมีการเชื่อมโยงกันเป็นระบบ จนถึงส่งผลไปประยุกต์ใช้นโยบาย

ควรย้ำว่าการวิจัยเป็นเครื่องมือเคลื่อนการเรียนรู้ร่วมกัน คือมีการร่วมกันตั้งโจทย์ ร่วมกันวิจัย นำผลการวิจัยมาสู่กระบวนการเรียนรู้ เช่นนั้นตลอดทาง ไม่ใช่วิจัยเพื่อ “ขึ้นหิ้ง”

โครงการส่งเสริมกระบวนการนโยบายสาธารณะที่ดีควรทำงานร่วมกับ สกอ. และองค์กรสนับสนุนการวิจัยต่างๆ กระตุ้นให้มหาวิทยาลัยเข้ามาทำงานวิจัยนโยบายเชิงสถาบัน มิใช่เป็นความสนใจเฉพาะตัวของนักวิจัย ๒-๓ คน เท่านั้น

เวทีนโยบายสาธารณะ

เวทีนโยบายสาธารณะ ถ้าจัดให้ดีจะเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่กระตุ้นการมีส่วนร่วมทุกๆ จุดของกระบวนการนโยบายสาธารณะ ตั้งแต่การตั้งประเด็น การวิจัยนโยบาย การนำผลการวิจัยมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการปฏิบัติ ลักษณะของเวทีนโยบายสาธารณะที่ดีอาจมีดังนี้

๑. เป็นเวทีที่ใช้ความรู้ มากกว่าการใช้ความเห็น หรือใช้วาทะโจมตีกัน เวทีที่ใช้ความเห็นมีมากอยู่แล้วในรูปต่างๆ เวทีนี้ควรใช้ความรู้ที่ประมวลมาอย่างดี นำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันโดยฝ่ายต่างๆ
๒. มีองค์ประกอบของผู้ร่วมประชุมที่ดี ประกอบด้วยฝ่ายต่างๆ อย่างน้อย ๘ ฝ่าย ดังกล่าวในข้อ ๖ มีบุคคลสาธารณะซึ่งคนอื่นอยากประชุมด้วย มีความพิถีพิถันในการเชิญเข้าร่วมประชุมเป็นพิเศษ ให้มีสี่สັນและสาระ
๓. ควรให้ความสนใจแก่สื่อมวลชนเป็นพิเศษ ให้มีสื่อมวลชนที่เหมาะสมจำนวนมากพอสมควรได้มีโอกาสร่วมประชุม โอกาสที่จะเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในเรื่องนโยบายสาธารณะมีไม่มาก เวทีนโยบายสาธารณะเป็นโอกาสอันดีของสื่อมวลชนที่จะได้เรียนรู้จากเรื่องนโยบายจากความเป็นจริง ดีกว่าการไปเข้าเรียนวิชาต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ซึ่งมักได้เรียนแต่ “วิชา” แต่ไม่ได้เรียนจากความเป็นจริง ถ้าสื่อมวลชนเข้าใจประเด็นนโยบายก็สามารถไปขยายประโยชน์ได้มาก จากการสัมภาษณ์ฝ่ายต่างๆ และจากการเขียนรายงาน

๔. ถ้าจัดให้มีการกระจายเสียงสดทางวิทยุด้วยจะดีมาก ซึ่งสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายไปอย่างกว้างขวาง ควรเปิดโอกาสให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาแสดงความคิดเห็นได้ด้วย เรื่องนี้ควรมีเครือข่ายวิทยุบางเครือข่ายเป็นภาคี จะลดภาระของผู้จัดเวทีลงได้มาก ควรอัดวีดีโอการประชุมเก็บไว้ใช้งานต่อไป

๕. มีการจัดเตรียมเอกสารประกอบการประชุมอย่างดี จะทำให้คุณภาพของการมีส่วนร่วมดีขึ้น การเผยแพร่ง่ายขึ้น โดยเฉพาะถ้าทำประเด็นให้คม และมีเสน่ห์ มีการทำเอกสารสรุปผลการประชุมเผยแพร่แจกจ่ายทั่วไป ทำให้กระบวนการเป็นสาธารณะยิ่งขึ้น ส่งเรื่องที่ชัดเจนพร้อมปฏิบัติได้ให้ผู้เกี่ยวข้องเพื่อนำไปปฏิบัติ และให้สาธารณะรับรู้ถึงการส่งมอบนโยบายนั้นๆ

๖. มีผู้จัดประชุมที่มีความสามารถในการจัดประชุมสูง พิถีพิถัน ลงรายละเอียด มีศิลปะ สามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้นอยากร่วมมีส่วนร่วม สื่อสารเก่ง ดังนี้ เป็นต้น

ควรมีองค์กรภาคีเป็นเจ้าภาพร่วมกันในการจัดประชุมเวทีนโยบายสาธารณะ

การเริ่มต้น ภาค จุดประกายความคิด

๑. ควรพิมพ์หนังสือกรอบความคิด เรื่องกระบวนการนโยบายสาธารณะเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจและความสนใจ
๒. พุดคุยกับองค์กรภาคีในขั้นต้น (ดูฝ่ายต่างๆ ในข้อ ๖) ให้มีความเข้าใจ และมีฉันทะในการเป็นเจ้าภาพร่วมกัน
๓. จัดพิมพ์ประเด็นนโยบายสาธารณะในเบื้องต้นจำนวนหนึ่งเป็นตัวอย่าง เลือกรื่องที่จับอารมณ์ของสังคมได้ง่าย เพื่อดึงดูดความสนใจ
๔. จัดประชุมจุดประกายความคิด ให้เป็นกระแสใหญ่ มีบุคคลที่มีชื่อเสียง มีคอลัมน์นิสต์ผู้ใหญ่ บรรณาธิการข่าว เข้าร่วมในฐานะผู้ให้ข้อคิดเห็น อาจต้องทำให้เป็นประเด็นทางการเมือง เช่น เข็มยู่หัวหน้าพรรคการเมืองอภิปราย การจุดประกายความคิดให้มีรายงานทางสาธารณะอย่างกว้างขวาง จะทำให้เรื่องที่จะทำต่อไปได้รับความสนใจและร่วมมือมากขึ้น ต้องมีการประชาสัมพันธ์ล่วงหน้าก่อนวันประชุมจุดประกายความคิด เพื่อให้เกิดความตื่นตัวในการร่วมประชุม

ความถูกต้องในบ้านเมืองเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด พระปฐมบรมราชโองการที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” คือทิศทางนโยบายของประเทศที่ใหญ่ที่สุด

“โดยธรรม” หมายถึงความถูกต้อง นโยบายสาธารณะที่ถูกต้องเป็นปัญหาที่ใหญ่ที่สุด ที่จะพบบ้านเมืองพ้นความอยู่ร้อนนอนทุกข์ไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุข

ในสังคมที่เชื่อมโยงและสลัซับซ้อน “ความถูกต้อง” เป็นเรื่องที่ยากจะเข้าใจ จะทำโดยใช้โวหารเท่านั้น ใช้ความเห็นเท่านั้นหรือซ้ำร้ายใช้กิเลสตัณหา ผลประโยชน์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง จะไม่เกิดความถูกต้อง นำไปสู่ความเสียหายร้ายแรงในทุกองคาพยพของสังคม จำเป็นต้องมีการวิจัยสร้างความรู้ที่เรียกว่า วิจัยนโยบาย ใช้การวิจัยไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง (**สัมมาทิลฺลึ**) ความดำริที่ถูกต้องหรือนโยบาย (**สัมมาสังกัปปะ**) และสัมมาปฏิบัติ อันนำไปสู่การได้รับผลที่ถูกต้อง (**สัมมาปฏิเวธ**)

กระบวนการนโยบายสาธารณะ จึงเป็นกระบวนการทางปัญญา กระบวนการทางสังคม และกระบวนการทางศีลธรรม เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขในบ้านเมือง

ขอให้เพื่อนคนไทยในทุกวงการทำความเข้าใจกระบวนการนโยบายสาธารณะ แล้วเข้ามามีส่วนขับเคลื่อนใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือ เพื่อก่อให้เกิด

การเรียนรู้ร่วมกันทั้งสังคม เมื่อสังคมเข้ามาเชื่อมกัน (social fusion) ด้วยใจและความรู้ จะเกิดพลังมหาศาลประดุจพลังนิวเคลียร์ที่เกิดจาก nuclear fusion อันนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ยาก และการสร้างสรรค์ให้เกิดความร่วมมือเป็นสุข

อำนาจอธิปไตยที่ใหญ่ที่สุดของปวงชน คืออธิปไตยในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศหรือนโยบาย ประชาชนทุกหมู่เหล่าต้องสามารถร่วมกันกำหนดนโยบาย ตามความในมาตรา ๖๗ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พศ. ๒๕๕๐ บ้านเมืองจึงจะมีความถูกต้องหรือมีธรรมาภิบาล เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม

ขอให้เพื่อนคนไทยมีความสุขสวัสดิ์

